

Любов, социален характер и пол

Пламен Минчев

Отношенията между мъжете и жените са едни от най-сложните и противоречиви отношения, в които човек може да надникне. Целта на тази статия е да повдигне някои въпроси относно връзката между любов, социален характер и пол и да осветли в дадена степен качеството на тази връзка.

За отношенията между мъжете и жените е трудно да се пише и те да се подлагат на анализ. Трудността идва от това че мъжете нямат потребност да вникват в света на жената, поне не и в днешно време. Те не само че нямат такава потребност, но и езика, на който се говори и мисли, е така структуриран, че да води по-скоро до разбиране на психичния живот на мъжете, отколкото до този на жените. Отделно, самият живот в днешните общества в развитите страни, а дори и в по-малко развитите, като нашата, е конструиран така, че да не се появява тази потребност (на вникване в света на жената). На обратния полюс са жените, защото за тях е жизненоважно да вникнат в света на мъжете, не защото и не непременно, защото ги обичат, а защото се налага, за да могат да живеят в това общество. Това, разбира се, не означава само, че повечето жени разбират мъжете по-добре, защото им се налага да ги разбират по-добре, а защото те много по-рано преодоляват нарцисизма си, много по-бързо и умеят да излезнат от себе си и да навлезнат в психичния живот на другия. Трябва да се има и предвид, че цялата наука и аналитично мислене са от мъжки порядък и двете са структурирани по начин, присъщ на мъжа и че света на жената не може да бъде разбран, чрез мъжки порядък, именно чрез него той си остава непонятен.

Да се пише за любовта е трудно поради индивидуалния характер на това отношение към света и хората. Аспектът, върху който искам да се спра, е описанието, което давам по-долу на определени страни на отношението мъже-жени. То е в идеален смисъл, тоест в крайности, защото така по-лесно може да се извадят най-важните психологически явления. Когато са толкова крайни те се „набиват по-лесно на очи” и изглеждат по-ясни. Отделно в описанието се набляга на отношенията, породени от социалния характер, а не на тези, които излизат извън него. В действителност рядко може да се случи човек да види идеален тип, в живота отношенията между мъжете и жените са силно смесени между описаните отношения в социалния характер и отношения, които излизат извън неговите рамки. Като казваме, че излизат извън рамките на социалния характер, имаме предвид, че отношенията не са детерминирани предварително, а са спонтанни и естествени, свободни в смисъла на „свобода за” на Ерих Фром. Последната точка се отнася до концепцията за социалния характер. Трябва да имаме предвид, че зад определени черти на характера на хората стои определен обществен смисъл, който е насочен към поддържане съществуването на обществото. Така че едно и също поведение може да има съвсем различен смисъл според страната, в която то се проявява. Най-характерните за човека склонности са продукт на общественения процес, тоест те се проявяват и засилват при определена обществена структура (Фром, 1992, с. 16). Социалният характер представлява *„ядрото на структурата на характера, свойствен за мнозинството представители на дадена култура, противоположно на индивидуалния характер, благодарение на който хората, принадлежащи към една и съща култура, се отличават един от друг”* (курсивът е от оригинала) (Фром, 2004, с. 91). Неговата функция се състои в „това да оформя и канализира човешката енергия вътре в дадено общество с цел да осигури запазване на функционирането на това общество” (Фром, 2004, с. 92). Социалният характер се явява медиатор между икономическата и социалната реалност (идеите и идеологиите в едно

общество) и като такъв влияе директно на отношенията между половете. По този въпрос Фром казва: „За да бъдем по-конкретни, типичният характер за мъжете и жените в западната култура се определя от съответните им обществени роли, но има и едно оцветяване на характера, което се корени в половите различия. Това оцветяване е незначително в сравнение с обществено обусловените различия, но не трябва да бъде напълно пренебрегвано” (Фром, 2006, с. 114). Въпреки че говори за западното общество, можем да приемем, че и във всяко друго общество мъжете и жените имат обществени роли и че тези роли, които изпълняват определят и характера им. Майката в нашето общество има главна грижа за отглеждането на децата и въпреки, че бащата участва активно в това отглеждане, за разлика от много предишни периоди, то майката все още остава с главната роля в отглеждането на детето. Факт, който е наличен в българското семейство е, че много момчета и мъже са привързани към майките си далеч след като вече са оженени и несъзнателно ги противопоставят на жена си, както и жените, за които са оженени, на майките си. Този факт, не бива да ни учудва, защото той отговаря на основната икономическа идея, започнала от 40-те години на XX век. Комунизмът трябваше да обезсърчи отговорността, да я премахне като черта на характера на мъжа, в същия момент, с присъщата си идеология за равенството на мъжа и жената, той премахна стила на поведение на жената от средната и висшата класа и промени порядките на буржоазната жена, направи я работничка и нейната работна сила постави наравно с тази на мъжа. Това изравняване не става, защото се следват идеите на Карл Маркс, според която жената е равна на мъжа. Това е по-скоро съзнателната рационализация на икономическата нужда от възстановяване на България, както и на грандиозните планове на новите управляващи за развитието на страната след 1944 г. Жените от тогавашната средна класа и висша класа не са имали чак такава нужда от освобождаване, те са приемали ролята си на домакини, имали са свой светски живот, някои са работили, други са имали списание, публикували са, така че това прословуто изравняване е по-скоро в това, че жените започват да вършат работа, която преди това не са изпълнявали поради техническия или физическия с характер. От друга страна жената-работничка често се чувства угнетена от мизерията, бедността, гневните изблици на мъжа си, които са породени от начина на живот, който води семейството. Николай Генчев пише по този въпрос: „Ако не работи с мъжа си във фабриката, работничката жена няма и стотинка за най-елементарните си нужди...Колизията е толкова силна, че тя се пълни с омерзение към света, към мъж и семейство, към всичко, което е довело до непроходимата тъпотия на живота” (Генчев, 2011, с. 253-254). Изравняването не е между мъжете и жените, а между жените от работничката класа и тези от средната и висша класа в посока на това, че всички жени са станали работнички. Втората световна война довела до намаляване на броя на мъжете и съответно на мъжката работна сила, която работна сила трябвало да се компенсира и така жената е трябвало да бъде изравнена с мъжа, в същото време властта трябваше да бъде наложена и отговорността трябваше да бъде премахната с идеята да не се противостои на новоналагащата се власт. Писателят Георги Марков в своите „Задочни репортажи” споменава за същата тенденция: „Едва ли някога преди хората са били свидетели на по-съвършена и по-ефектна методология за освобождаване на човека от всякакви нравствени задръжки, от чувство за отговорност и превръщането му в постоянен инкубатор на злина... Тъкмо в това – ОСВОБОЖДАВАНЕТО ОТ ЧУВСТВОТО ИМ ЗА СОБСТВЕНА ОТГОВОРНОСТ, аз виждам едно от най-големите поражения, нанесени на хората у нас от комунистическото култаджийство. Сигурно всяко нормално човешко същество притежава някакво инстинктивно чувство за отговорност спрямо това, което прави. Отговорността е спрямо собствената съвест, която в най-голяма степен отразява обществената съвест. И тъй като култът и

партийната идеология превръщат обществената съвест в диалектически променлива безскрупулност, индивидуалната съвест губи своя обществен заряд и чувството за отговорност неспасяемо изчезва. Така у нас се стигна до извършването на най-черни злини в името на Сталин, Георги Димитров, Коларов, Червенков или просто в името на партията.” (Марков, 1990, с. 33) За отношението между мъжете и жените още Маркс пише че: „отношението на мъжа към жената е *най-естественото* отношение на човека към човека. Тъй че в него проличава доколко *естественото* поведение на човека е станало *човешко*, или доколко *човешката* същност е станала за него *естествена* същност, доколко неговата *човешка природа* е станала за него *природа*. В това отношение проличава също доколко *потребността* на човека е станала *човешка* потребност, следователно доколко *другият* човек като човек е станал за него потребност, доколко той в своето най-индивидуално битие е същевременно и обществено същество” (Маркс, 1844/1978, с. 48) Маркс говори за това, че поначало отношенията между мъжете и жените са отношения между две човешки същества, които не се използват едно друго, защото „*другият* човек като човек е станал за него потребност,„ (Маркс, 1844/1978, с. 48) Подобно на Маркс, Ерих Фром казва: „Връзката между мъжа и жената – мъжете и жените – в своята същност е една връзка между човешки същества. Онова, което е добро във взаимоотношенията между едно човешко същество и друго, то е добро и във взаимоотношенията между мъжете и жените, а онова, което е лошо в човешките взаимоотношения, то е лошо и във взаимоотношенията между мъжете и жените” (Фром, 2006, с. 138). Твърдението, че отношението между мъжете и жените е като отношение между човешки същества може да доведе понякога до влагане на различен смисъл. Думите могат много силно да ни подвежат, защото в нашето общество често един мъж вижда отношението към друго човешко същество имплицитно (тоест скрито и неосъзнавано) като отношение към друг мъж, а не като към жена. Когато Фром говори за отношението между мъжете и жените, все пак има наум това, че в модерното индустриално общество се получава уравниловка между мъжете и жените. В едно свое интервю той казва: „Това, което откриваме в модерната индустриална култура, е третата възможност – двата полюса се неутрализират един друг. Характерологичното различие между мъжете и жените е редуцирано, доколкото е възможно, до единствената разлика, която е очевидната физиологична, анатомична разлика. По този начин мъжете и жените се свързват едни с други само сексуално и мисля, че това е една от причините сексът да стане толкова централен” (Interview of Richard Heffner with Erich Fromm, p. 13). Действително сексуалността все повече става централен момент в отношенията на поколенията, родени и най-вече израснали след 1989 г. За това има различни причини и една от тях е навлизането на нови модели на отношения, които силно настъпват на мястото на рухващите и рухнали модели. Това е естествен процес и не трябва да се приема, че моделите, които са рухнали, обезателно са по-добри или пък по-лоши. Повсеместното лицемерие в отношенията преди 1989 г., недоверието един към друг, стимулирано и от властта, която се опитва да открие истински или мними провокатори, водят и до липса на доверие между хората, особено в първите години от установяването на комунистическото управление в България. Достъпът до материали, свързани със сексуалността на човека, с половото възпитание, а дори и в някакъв смисъл на порнографията, даде възможност на новите поколения да не пристъпват към сексуалния акт неможещи и незнаещи, което води до травми както за единия, така и за другия пол. Това излизане на сексуалността на преден план е позитивно от гледна точка на това, че сексуалността вече не е тема-табу, не се разглежда като нещо забранено, тайно и обект на клюки, а като на нещо естествено, за което може да се говори открито, без човек да бъде осъден или обявен за неморален. И. Иванов пише, че моделът на

сексуално възпитание, характерен за България, е рестриктивният модел. Той се характеризира с „активен трансфер на ценности от старото към новото поколение при минимум странична информация. Счита се, че има само един правилен начин на сексуално действие, който трябва да се усвои, като при това детето се предпази от всички други вероятности, тълкувани като перверзии.” (Иванов, 1996, с. 2) Той отбелязва, че в края на 80-те години моделът започва да се променя, като се налага двоен стандарт по отношение на това какво е позволено на един мъж и на една жена. Освен тази черта имаме налице и други:

- Сnižение на нравствените критерии, свързани със секса.
- Либерализация на секса в количествен и качествен план
- Масово отхвърляне на монопола на брака върху секса от младото поколение
- Нравствено оправдание на паралелните сексуални връзки
- Толерантност към връзките на един мъж и ограничение на връзките на една жена.
- Безотговорност към медицинските и социални последици от сексуалното общуване

Особено важен пункт е безотговорността към медицинските и социални последици от сексуалното общуване, като например масовото практикуване на метода на прекъснатия полов акт, който крие риск за предаване на болести, нежелана бременност, а в психологичен план, независимо дали се осъзнава или не, води до стрес както при мъжа, така и при жената. От друга страна толерантността към връзките на един мъж се е разширила и до толерантност към връзките и на една жена. Това на пръв поглед „честно” изравняване, всъщност не взема под внимание факта, че женствеността би се нарушила, разрушила, ако една жена просто се отдава на този или онзи мъж, без да изпитва истински дълбоки чувства към него и нещо повече, дори една жена, която не е осъзнала изцяло своята женственост и себе си, всъщност би приела да го прави, защото нейната женственост не се свързва никога напълно истински с мъжествеността на мъжа. Нещата са се обърнали с надолу главата - не близостта (духовното сливане) води до желанието за физическо сливане (тоест секс), а се приема че физическото сливане ще доведе до близост. Иванов смята, че моделът, към който се движим, е медиалният модел, който е либерален по своята същност. Той се характеризира с „овладяване на техники на секса и начини на контрацепция, полова и сексуална идентификация, усвояване на научно верни знания за биологичните, хигиенните и социални проблеми на пола, развитието и поведението на мъжа и жената; мъжествеността, женствеността и андрогинността; полови и сексуалния живот, овладяване на умения за общуване със сексуалния партньор, за съобщаване на собствените сексуални желания, за откриване на неговите, за свободно обсъждане на сексуални въпроси” (Иванов, 1996, с. 3) Важен въпрос, който изниква след промените през 1989 г., е въпроса за различните полови ориентации. Отхвърляян тотално преди 1989 г. като болест хомосексуализмът започна постепенно да се приема. Една част от мъжете приеха, че ако жената е хомосексуална, това не е толкова лошо, отговаряйки така на новите сексуални фантазии, свързани с това един мъж да бъде с повече от една жена едновременно. От друга страна на мъжката хомосексуалност се гледа с лошо око и в същото време либерализацията на нравите започва да възприема западния културен модел, според който всяка различна полова ориентация трябва да бъде възприемана наравно с хетеросексуалната. Една от особеностите е възникването на т. нар. политическа коректност, целта на която е хората с хетеросексуална ориентация да се научат да уважават хората с друга сексуална ориентация. Тази политическа коректност обаче бързо се изражда в идеология и опит за недопускане на каквито и да било алтернативни мнения по въпроса, които са

съществували преди. И. Левкова смята че моделът на потребление, характерен за западното общество и навлязъл постепенно в България след 1990 г., води до липса на „значение как и с кого получават това удоволствие [сексуално удоволствие] – дали сам, дали със случаен партньор от другия или собствения пол, дали в група или дори с дете” (Левкова, 2008, с. 102)

За Фром любовта съдържа четири елемента (или съставки, както той ги нарича) – отговорност, познание, уважение и грижовност (Фром, 1999, с. 36). Всеки от тези елементи е същностен за напредване в изкуството да обичаш. Фром разделя любовта на няколко типа според нейния обект – братска любов, майчина любов, еротична любов, любов към себе си и любов към бога. По същество „братската любов е любов между равни; майчинската любов е любов към безпомощния...Еротичната любов...е копнежът за пълно сливане, за единение с другия. По самата си природа тя е изключваща, а не всеобща; вероятно това е и най-измамливата форма на любов. Най-напред тя често се бърка с взривното преживяване за „влюбване”, внезапно рухване на преградите, съществували до този момент между двама непознати.” (Фром, 1999, с. 61). Както виждаме от тези цитати, особено този за обектите на любовта, определението на Фром, че любовта е отношение между две човешки същества, съвсем не означава, че става въпрос за две човешки същества от мъжки пол, както би се възприело от мъжете в нашето общество. Ако липсват уважението, познанието, отговорността и грижовността, както ми се струва, че липсват у голяма част от представителите и на двата пола, особено на мъжете, то тогава това е изпразнена от съдържание еротичната любов: „Ако желанието за физическо единение не е насърчавано от любовта, ако еротичната любов не е също и братска любов, тогава тя никога не води до нещо повече от единство в оргианистичен, преходен смисъл” (Фром, 1999, с. 62-63).

В днешно време мъжете в България до голяма степен са превърнали харесването на една жена в чисто биологично действие. Започнали са да виждат само външната страна на жените, това как изглеждат, как се държат, а не какви са като жени. Може да се твърди, че това е обективност, че се гледа коя е красива и коя не, коя е дебела и коя не. Трябва обаче да се обърне внимание на твърдението за „обективност”. За да е „обективен” един критерий, той трябва по своята същност да е неизменен. Нямаме обективност, ако имаме изменчивост, защото обективността не може да съществува, ако постоянно се изменя в историческите времена. Мъжката обективност, за съжаление, е обективност, която разглежда жените като обект (от тук и буквално прякото значение на думата обект, която преведена на български означава предмет), а не като субект, но да се върнем на понятието „обективност”. Красотата по своя смисъл не е обективен критерий на две нива. На едното ниво тя се мени с възрастта, жените остаряват и физическите им характеристики се променят, второ еталонът за красота също е изменчив. Например по времето на Наполеон или преди 1944 г. в България са се харесвали различен структурен телесен тип жени, докато след тези събития този тип се променя. Като възражение може да се постави въпросът, че просто мъжа не го привлича някоя стара жена или пък с определено лице или коса и т.н. но ние не говорим за чисто биологическото по своята същност влечение, което напълно естествено отслабва под влияние на възрастта на другия пол или пък за физически характеристики, защото не те определят привличането между мъжете и жените. Така и жените могат да не бъдат привлечени от много по-възрастен мъж или пък заради някакви физически характеристики. Но тук не става въпрос за това, защото тяхното изказване (на мъжете) служи за оправдание, ако те действително чувстват нещата по този начин, няма защо да ги мислят и говорят по този начин. По тази линия на размисли виждаме, че всъщност красотата не е обективен фактор, защото е изменлива по своята същност. От друга страна не сексуалното привличане води до отношения, а

характерът на човека е свързан с това или казано по друг начин и в противовес на Фройд, характерът определя от кого ще бъдем привлечени, т.е. характерът определя сексуалността, а не обратното.

Освен тази необективност на мъжете спрямо жените, като още един фактор се появява и активността. Всеки е срещал е преживявания или опит, който на нас лично ни изглежда безсмислен. Именно усещането за безсмислица е симптом, показващ, че сме извън границите на нашия социален характер. Например, ако прочетете дзен будистки коани, ще видите, че голяма част от тях ви изглеждат не само безсмислени, но и глупави. Това е защото сте далеч от разбирането им, защото те изразяват дух и социален характер, който е напълно чужд на нашия не само български, но и западен социален характер. Би ви се струвало глупаво и безсмислено да правите едно и също нещо без цел, както се прави особения тип медитация дзадзен. Представете си просто да стоите и медитирате, без да имате цел за постигане на каквото и да било, дори и релаксация. Трудно е, нали? Сега си представете да го правите цял живот. Вече изглежда направо невъзможно.

Активността също се разбира по начин, по който е включена цел. Тя се отнася до някакво движение, поведение или физиологични функции. В речника по психология е дефинирана в по-общ план като вървяща заедно с прилагателно, например „активност, насочена към цел”, „случайна активност” или „активност насочена към разрешаване на проблем” (Arthur, 1985, р. 9). С което и прилагателно да върви, виждаме, че в общия смисъл зад това да си активен винаги има някаква цел, към която активността трябва да е насочена. В идеята някой да е активен в еротичните отношения има цел, цел например да се достави удоволствие, да се достигне до оргазъм или каквото и да е там друго, което двойката е решила, че трябва да постигне. Активност, която съдържа в себе си цел, вече не е активност сама по себе си, а притежава и чужд елемент. Тя е станала подчинена на нещо външно спрямо себе си, тя е подчинена на цел, а не е сама по себе си. В този смисъл ако мъжът е активен, той е подчинен на идеята да достигне до оргазъм, тоест да си достави удоволствие *чрез* жената. В този тип активност, не само активността става средство, а и жената вече не е цел, а средство за постигане на целта – удоволствието. Ако мъжът е по-пасивен, а жената по-активна, то целта е общо взето същата. Жената трябва да достави удоволствие на мъжа и в същия момент той трябва достатъчно продължително време да има ерекция, за да може да ѝ достави физическо удоволствие, защото сведената до чисто сексуално преживяване женственост има нуждата да се утвърди именно в секса и чрез секса. Тук важи принципът: Колкото повече, толкова по-добре. Освен това самият секс не е сам по себе си, а е подчинен на някаква цел – да се докаже мъжествеността и женствеността. Обикновено ни се струва, че сексът е просто изява, че той не може да съществува сам по себе си, но когато той е средство, за да се постигне или достигне до нещо, а не начин на изява, тогава той се превръща в нещо не само по себе си. Това е част от модерния феномен на отчуждението. Левкова приема например, че активността на жената се дължи на желанието на човека да има в противоположност на бъденето (концепцията на Фром за модуса „да имаш” срещу модуса „да бъдеш”). Така „жената все по-често се чувства принудена от новите социални стереотипи да бъде активна в доставянето на удоволствие на мъжа (неслучайно е толкова разпространен оралният секс, който жената или дори момичето трябва да направи на мъжа, за да се чувства приета от него). Тя се чувства принудена да има същите преживявания като мъжа, непременно да постигне оргазъм, който при това в съвременните представи много наподобява, да не кажем, че копира, мъжкия! Изобщо, тя трябва изцяло да се откаже от исконната женска, бих казала, дълбоко женствена роля, в която има правото да бъде пасивна и приемаща и да се превърне в своя антипод, в нещо като мъж, което обаче не е мъж, разбира се!”

(Левкова, 2008, с. 102, курсивът е на автора). Този проникновен извод е в съгласие и с нашия, че мъжът несъзнавано възприема жената по подобие на себе си. По въпроса за сексуалните отношения между мъжете и жените в САЩ, Ерих Фром казва: „Никоя сексуална връзка не е по-добра от човешката връзка между двама души. Сексът много често е един по-кратък път към близостта, той е много измамен. Докато сексът определено е една част от човешките взаимоотношения, в нашата култура той е свръхобременен с всички видове други функции, че се страхувам, че онова, което изглежда като голяма сексуална свобода, в никакъв случай не е само въпрос на секс” (Фром, 2006, с. 150-151). Виктор Франкъл също говори в подобен дух: „ние сме на мнение, че човекът, използващ друг човек единствено с цел да се разтовари от възбудата и напрежението, фактически е превърнал сексуалния контакт в акт на мастурбация. В такъв случай нашите пациенти обикновено говорят за „онанизъм върху жена”. Според нас степента на зрялост е достигнала върха си, когато единият се отнася към другия не само като към средство за постигане на целта, не като към обект, а по-скоро като субект. В етапа на зрялост отношението е издигнато до човешко ниво, от връзка се превръща в среща, при която единият партньор е възприеман от другия в цялата му човешка същност. Ако пък бъде опознат не само в неговият човешки аспект, а и като уникално, изключително създание, тогава срещата се превръща в любовно отношение.” (Франкъл, 2011, с. 66) По подобен начин една голяма част от мъжете, а и жените несъзнавано се отнасят към сексуалния акт като към мастурбация. Разликата от мастурбацията през юношеските им години е в това, че сега не те сами мастурбират, а някой им помага в този процес. И. Левкова допълва „В тази нагласа на личността, която разглежда секса преди всичко като физическо удоволствие, внимателният анализ открива стремежите на незрелия юноша, момчето, което иска „да го направи”, само че тези стремежи са превърнати в норма за цялото общество – хора на всякакви възрасти, и от двата пола!” (Левкова, 2008, с. 102) Ако не активността, нито красотата са критерии, кое може да бъде критерии за привличането между двама души? Отговорът на този въпрос може да се търси в много посоки, но според мен една е от същностно значение. Тя е в опозицията мъжественост-женственост. Тази опозиция не се основава на придадените обществени роли на мъжа и жената в дадено общество, а отразява наличието на дадени биологични факти, които приемат формата на психични явления. Например, типичната женска емоционалност не е обусловена от обществената ѝ роля, а от хормоналния баланс, който жените имат естествено по отношение на менструалния си цикъл и въобще на хормоналната секреция в женското тяло. В този контекст, например, мъжествеността е отчасти социално определена, но отчасти се основава и на биологични факти. Типични мъжки черти са смелост, независимост и асертивност, докато типични женски черти са нежност, емпатия и чувствителност. Описанието на тези черти не означава, че другия пол ги няма, а че те са по-характерни за единия пол и освен това се проявяват по специфичен начин. Мъжете също могат да бъдат нежни, но тази нежност е различна, когато се проявява към детето му или към жена. Усещането на самата жена, че е слаба, също има значение, защото парадоксалното е, че това усещане всъщност е силата на жената. Това желание една жена да бъде слаба се дължи отчасти на адаптацията на жените към обществената им роля. В едно общество, което е изградено по мъжки модел, на една жена ѝ е много трудно да се бори и да бъде наравно с всички други мъже, защото обществото не е създадо достатъчно механизми, които да се съобразяват с нейната женственост, а обратното, всичко, дори и науката и езика са по-близки до логиката и светоусещането на мъжете, отколкото на жените.

Понякога желанието жената да бъде слаба и да бъде водена може да се появи в много специфична ситуация. Такава ситуация може да бъде социалнопсихологически тренинг. В този тренинг аз като втори водещ участвах в провеждането на игра „Слепец

и водещ” с учители от женски пол. В тази игра единият участник е със затворени очи, а другият е с отворени и го води. Участникът със затворени очи трябва да се довери на инструкциите и водачеството на този с отворените очи. След края на играта една част от учителките споделиха, че са усетили колко е приятно да бъдеш воден, да се отпуснеш и да не мислиш за нищо и да знаеш, че нищо лошо няма да ти се случи. Мисля, че тези мисли съществуват под една или друга форма в ума на една част от жените. Това е, така да се каже тяхно тайно желание в култура, която иска от тях да бъдат силни, да бъдат майки, както на децата си, така и отчасти на мъжете си. Такива специфични ситуации, като тренинг, при подходящи условия могат да позволят появата на потиснати неща, тоест хората могат да си позволят съзнателно да узнаят, това, което знаят, както казва Фром (Funk, 2009, p. 7).

Литература:

1. **Генчев, Н.** „Социално-психологически типове в българската история, Изд. Изток-Запад, 2011
2. **Иванов, И.** Съвременният модел на сексуално възпитание. // Годишник на Шуменския университет “Еп. К.Преславски”, т.14 С. Психолого-педагогически науки. - Ш., 1996,151-159, <file:///C:/Users/User/Downloads/Savremenniat-model-na-sexualno-vuzpitanie.pdf>, посетен на 23.03.2016
3. **Левкова, И.** Проблеми на идентификацията при личности, самоопределящи се като хомосексуални, Любословие, Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, 2008, сс. 100-109
4. **Марков, Г.** Задочни репортажи от България, Профиздат, 1990
5. **Маркс, К.** Икономическо-философски ръкописи от 1844 година в: Маркс, К., и Енгелс Фр., Избрани произведения, том 9
6. **Франкъл, В.,** Воля за смисъл, Изд. Лега Артис, 2011
7. **Фром, Е.,** Изкуството да обичаш, Изд. Кибеа, 1999
8. **Фром, Е.,** Бягство от свободата, Изд. Христо Ботев, 1992
9. **Фром, Е.,** Душевнотоздравото общество, Изд. Захарий Стоянов, 2004
10. **Фром, Е.,** Мъжът и жената в Любов, сексуалност, матриархат, Изд. Захарий Стоянов, 2006
11. Interview of Richard Heffner with Erich Fromm, in: McCalls, New York, Vol. 92 (October 1965), <http://opus4.kobv.de/opus4-Fromm/frontdoor/deliver/index/docId/1580/file/1965f-eng.pdf>
12. **Reber, A.** Dictionary of Psychology, Penguin Books, 1985